

Філософія

УДК 008:159.923.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20395486>

Концепція нарцисизму в сучасній культурній парадигмі

Ткаченко Руслана Василівна,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри культурології та філософії культури

Національного університету «Одеська політехніка»,

м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9107-9804>

Прийнято: 08.12.2025 | Опубліковано: 30.12.2025

***Анотація.** Стаття присвячена концепції нарцисизму в сучасній культурній парадигмі яка демонструє актуалізацію нових патернів поведінки у суспільстві. Феномен нарцисизму розвинувся до нарцисичної культури, що є проявом сучасних соціокультурних процесів. Теоретичне підґрунття цього феномену бере свій початок майже з античної філософії, але пізніше психоаналітичні дослідження дали великий поштовх для розвитку феноменологічного поля нарцисизму і сучасного філософського осмислення. Нарцисизм продовжує поступово «формувати» теорії свого існування, а також давати ґрунт для вивчення картини світу сучасної людини і її буття. Це сприймається сучасними дослідниками як ера нарцисизму, в якій багато різноманітних та суперечливих питань, потребуючих подальшого розгляду і більш визначеного конструкту.*

Людина маси нашого часу характеризується як людина з яскраво окресленим нарцисичним радикалом що підтримує теорію масового

нарцисизму в різних наукових колах. Починаючи з психоаналітичної теорії концепт нарцисизму викликав увагу не тільки у фахівців психоаналітиків але й у професійних філософів. Визначаючи трансформації у підходах до класичної теорії нарцисизму маємо можливість згадати праці Ж. Бодрійяра, Ж. Ліповецьки та інших авторів що досліджували сучасне суспільство і прояв феномену масового нарцисизму в ньому. Цінності які відображає сьогодні соціум щільно пов'язані з нарцисичною структурою особистості, але нарцисична культура ще дуже молода, і всього потенціалу її розвитку ми не знаємо. Які напрями у теорії нарцисизму існують сьогодні і як відрізняється класичний підхід до розуміння нарцисизму в сучасній культурній парадигмі? Ці питання потребують філософського аналізу. Спираючись на праці сучасних філософів, можна простежити взаємодію культури споживання, масової комунікації та індивідуальної психіки людини.

Порівнюючи два підходи, соціально-філософський та екзистенціально-психологічний, пропонується інтегративна концепція нарцисизму, що поєднує культурні та екзистенційні виміри цього феномену. Автор розглядає нарцисизм як ключову категорію сучасної культурної парадигми.

Ключові слова: нарцисизм, концепція нарцисизму, культурна парадигма, нарцисична культура, сучасні соціокультурні процеси.

The concept of narcissism in the modern cultural paradigm

Ruslana Tkachenko,

Candidate of Art History, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Cultural Studies and Philosophy of

Culture at Odessa Polytechnic National University,

Odessa, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9107-9804>

Abstract. *The article is devoted to the concept of narcissism in the modern cultural paradigm, which demonstrates the actualization of new patterns of behavior in society. The phenomenon of narcissism has developed into a narcissistic culture, which is a manifestation of modern sociocultural processes. The theoretical basis of this phenomenon dates back to ancient philosophy, but later psychoanalytic research gave a great impetus to the development of the phenomenological field of narcissism and contemporary philosophical understanding. Narcissism continues to gradually “shape” theories of its existence, as well as provide a basis for studying the worldview of modern man and his existence. This is perceived by modern researchers as an era of narcissism, in which there are many diverse and controversial issues that require further consideration and a more defined construct.*

The average person of our time is characterized as a person with a clearly defined narcissistic radical who supports the theory of mass narcissism in various scientific circles. Starting with psychoanalytic theory, the concept of narcissism has attracted the attention not only of psychoanalysts but also of professional philosophers. In identifying transformations in approaches to the classical theory of narcissism, we can refer to the works of Jean Baudrillard, J. Lipovetsky, and other authors who have studied contemporary society and the manifestation of the phenomenon of mass narcissism in it. The values reflected by society today are closely linked to the narcissistic structure of personality, but narcissistic culture is still very young, and we do not know its full potential for development. What directions in the theory of narcissism exist today and how does the classical approach to understanding narcissism differ in the modern cultural paradigm? These questions require philosophical analysis. Based on the works of contemporary philosophers, we can trace the interaction between consumer culture, mass communication, and the individual human psyche.

Comparing two approaches, socio-philosophical and existential-psychological, an integrative concept of narcissism is proposed, combining cultural

and existential dimensions of this phenomenon. The author considers narcissism as a key category of the modern cultural paradigm.

Keywords: *narcissism, concept of narcissism, cultural paradigm, narcissistic culture, contemporary sociocultural processes.*

Постановка проблеми. Сучасна культурна парадигма дедалі наполегливіше артикулює проблему нарцисизму не як виключно психіатричну категорію, а як системний феномен, що конституює базові моделі соціальної взаємодії, ідентифікаційних практик та символічного обміну в добу постіндустріалізму.

Поняття нарцисизму має тривалу інтелектуальну історію. Фройд першим концептуалізував його у праці «Введення у нарцисизм» (1914), заклавши психоаналітичний фундамент. Пізніше К. Лаш у своїй провокативній «Культурі нарцисизму» (1979) переніс акцент на соціальний вимір явища, а Ж. Ліповецький розглянув його крізь постструктуралістську оптику. Так поняття поступово вийшло за межі психології й набуло культурологічного звучання.

Актуальність теми зумовлена кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, глобальна цифровізація суспільства, стрімкий розвиток соціальних мереж та перехід до «суспільства спектаклю» (Г. Дебор) трансформували традиційні форми самопрезентації та породили нові нарцисичні практики (від феномену selfie до конструювання медіаобразів). По-друге, культура споживання, яка за логікою Ж. Бодріяра перетворює речі на знаки, а знаки на симулякри, неминуче провокує формування нарцисичної суб'єктності, для якої самоствердження через зовнішній образ стає доміантною стратегією існування. По-третє, в умовах постгуманістичної трансформації та розмивання традиційних ідентичностей, нарцисизм набуває рис компенсаторного механізму, що дозволяє індивіду зберегти відчуття власної значущості та автентичності.

Відсутність у вітчизняній філософії культури цілісної концепції культурного нарцисизму, яка б інтегрувала психоаналітичний, соціально-філософський та мистецтвознавчий виміри феномена, обумовлює нагальну необхідність системного дослідження цієї проблематики. Нарцисизм як культурна парадигма потребує осмислення не лише в категоріях клінічної патології, але й як конститутивна ознака сучасного типу суб'єктності та ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика нарцисизму в культурологічному та філософсько-антропологічному вимірах розробляється в сучасній науці за кількома напрямками. У царині соціальної та клінічної психології ґрунтовне дослідження нарцисичних проявів серед української молоді здійснили О. В. Мелюченко та Т. В. Шудра, які зафіксували, що «стрімкі соціальні зміни останніх років, розвиток комунікаційних технологій, соціальних мереж, транслювання культу успіху та споживання провокує людей на постійне прагнення до успіху та перфекціонізм», внаслідок чого сучасність дедалі частіше характеризують як «епоху нарцисизму» [10].

Психологічний вимір проблеми з акцентом на наслідках для молодіжного середовища досліджує М. О. Яресько, яка доводить, що «нарцисизм у молодіжному середовищі має не лише особистісні, а й соціальні наслідки, впливаючи на самооцінку, систему цінностей, емоційну стабільність та якість міжособистісних стосунків» [15]. Дослідження особистісного нарцисизму молоді у статево-гендерному аспекті провели І. Кривенко, О. Сеник та Н. Пилат, які зробили висновок про переважання у молоді сенситивної форми нарцисизму над грандіозною [9].

Довідкову базу дослідження утворює стаття С. І. Болтівця «Нарцисизм» в Енциклопедії Сучасної України НАН України, що визначає нарцисизм як

«рису характеру, що полягає у винятковій самозакоханості» та окреслює як індивідуальний, так і колективний виміри явища [3].

У сфері філософії культури та соціальної філософії дослідження феномена суспільства споживання та його впливу на особистість здійснює М. А. Бойко, аналізуючи механізми масової культури та девальвацію особистісного потенціалу людини [4]. Так О. П. Поліщук досліджує трансформації соціалізаційних практик в інформаційному просторі та вплив медіакультури на уніфікацію ідентичності [12]. Феномен ціннісних трансформацій суспільства споживання аналізується у дослідженні О. Кісель, що вийшли в журналі «Вісник Дніпровської академії неперервної освіти» [13].

Цифровий вимір трансформації ідентичності та суб'єктності у постгуманістичну добу досліджує Семененко А., акцентуючи на тому, що цифрова реальність змінює «антропологічні засади буття людини» через «алгоритмічні структури» та множинність цифрових образів «Я» [2]. Комунікативні культури соціальних мереж та їх вплив на формування нових стандартів самопрезентації вивчає О. Беззубова [1]. Явище масової культури та візуальної комунікації в цифровому середовищі аналізує Ж. З. Денисюк [8]. Питання соціалізації молоді у просторі соціальних мереж досліджує О. О. Буковська [5], а трансформацію соціальних практик під впливом цифрової культури — Ванг Д., Дольська О. О. [14].

Мистецтвознавчий вимір проблеми представлений у дослідженнях Лачко О. Ю. рецепції постмодернізму в українській театральній культурі [17], у рецензії Михайлової Р. про мистецькі форми видовищної культури [18], а також у розвідках про принцип індивідуальності в мистецькому дискурсі Печарського А. [16]. Проблеми ідентичності у постмодерній парадигмі розглядаються у навчальному посібнику О. В. Овчарук «Особистість у просторі культури» [11] та дослідженні Д. Л. Бицика щодо національної

ідентичності [6]. Соціокультурні трансформації неотрадиціоналізму вивчає А. А. Гоцалюк [7].

Попри значний масив досліджень суміжної проблематики, питання культурного нарцисизму як цілісного феномена сучасної парадигми залишається недостатньо розробленим у вітчизняному філософсько-культурологічному дискурсі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на інтенсивний розвиток досліджень окремих аспектів нарцисизму, низка ключових питань залишається поза увагою вітчизняної гуманітарної науки. По-перше, відсутня цілісна філософсько-культурологічна концепція, яка б інтегрувала психоаналітичний, соціологічний та мистецтвознавчий виміри нарцисизму в єдину теоретичну модель. Більшість наявних досліджень зосереджені або на клінічно-психологічному, або на вузько соціологічному аспектах, не виходячи на рівень культурної парадигматики. По-друге, лишається нерозробленим питання про специфіку «цифрового нарцисизму» як якісно нового культурного феномена, що відрізняється від класичних описів нарцисизму у Фрейда, Лаша та Ліповецького. Алгоритмічна логіка соціальних мереж, феномен selfie та комодифікація цифрової ідентичності потребують самостійного концептуального осмислення в рамках філософії культури. По-третє, залишається практично не дослідженим питання про амбівалентну роль нарцисизму в художніх практиках сучасності: з одного боку, як чинника, що деструктивно впливає на творчість, редукуючи її до самовираження та самопросування; з іншого — як можливого ресурсу автентичної самопрезентації в умовах культурної атомізації.

Нарешті, потребує розробки питання про специфіку нарцисичних практик в українському культурному контексті, де вони взаємодіють із

завданнями національно-культурної ідентифікації та формування колективної суб'єктності в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Мета статті — здійснити комплексний філософсько-культурологічний аналіз концепції нарцисизму в сучасній культурній парадигмі, виявити механізми трансформації нарцисизму від психоаналітичного концепту до системного соціокультурного феномена та осмислити його прояви в умовах цифрової доби.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань: реконструювати генеалогію концепції нарцисизму від психоаналітичного дискурсу до культурологічних концепцій К. Лаша та Ж. Ліповецького; виявити механізми взаємодії між культурою споживання та нарцисичною суб'єктністю; концептуалізувати феномен «цифрового нарцисизму» як специфічної форми культурного нарцисизму доби соціальних мереж; проаналізувати зв'язок між кризою постмодерної ідентичності та нарцисичними стратегіями самоконструювання; дослідити прояви нарцисизму в художніх практиках сучасності; визначити межі між нормою та патологією у культурному контексті нарцисизму.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі філософії культури, психоаналізу, соціальної психології та культурології. Методологічна стратегія поєднує феноменологічний, герменевтичний та порівняльно-культурологічний підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «нарцисизм» сягає грецького міфу про Нарциса, вродливого юнака, приреченого закохатися у власне відображення. Однак науковий статус поняття пов'язаний передусім з іменем Зігмунда Фрейда, який у 1914 році опублікував ключову розвідку «Вступ до нарцисизму», де нарцисизм постав

як фундаментальна структура психічного апарату: стадія нормального розвитку лібідо, яка передуює вибором зовнішнього об'єкта.

Фройдівська концепція первинного та вторинного нарцисизму задала вихідні координати для подальших досліджень. Первинний нарцисизм — це стан немовляти, котре ще не диференціювало себе від зовнішнього світу; вторинний — регресивний відступ лібідо від об'єктів до власного Я, що спостерігається при неврозах і психозах. Важливо, що вже у Фрейда нарцисизм мав двоїсту природу: він міг бути нормативним елементом розвитку або патологічним відхиленням залежно від міри.

Постфройдівська психоаналітична традиція суттєво розширила горизонти концепту. Теоретики об'єктних відносин М. Кляйн, Д. Віннікотт, О. Кернберг переосмислили нарцисизм крізь призму ранніх стосунків між дитиною та материнською фігурою. Г. Кохут, засновник Self-психології, запровадив принципову відмінність між «здоровим» нарцисизмом (необхідною складовою самоповаги) та патологічним, що виникає внаслідок дефіциту емпатичного дзеркалення у дитинстві. Ця диференціація мала визначальне значення для подальшого культурологічного прочитання феномена.

Справжній переворот у розумінні нарцисизму здійснила праця американського соціального критика Крістофера Лаша «The Culture of Narcissism» (1979). Лаш вперше перемістив аналіз з клінічного кабінету на широкий простір культури, стверджуючи, що американське суспільство 1970-х сформувало соціальний характер нарцисичного типу. Для нарцисичної особистості, на думку Лаша, характерні наполегливий пошук підтвердження власної значущості, нездатність до глибоких прив'язаностей, страх старіння та смерті, маніпулятивні стратегії взаємодії, залежність від зовнішнього схвалення. Лаш наголошував що ці риси є не індивідуальною патологією, а

соціально відтвореним характером, породженим специфічними умовами пізнього капіталізму [19].

Паралельно французький соціолог та філософ Жіль Ліповецький у праці «Ера порожнечі» (1983) розвинув концепцію «другої індивідуалістичної революції», в основі якої лежить логіка персоналізації — тотального права індивіда на самовизначення без зовнішнього примусу. Ліповецький розглядав нарцисизм не як патологію, а як нову культурну норму, що відповідає постмодерній ситуації: пафосу розкутості, гедонізму, культу тіла та тотальної байдужості до «великих наративів» [20].

Взаємозв'язок між суспільством споживання та нарцисичною суб'єктністю є одним із центральних вузлів сучасної теорії культури. Логіка споживання, яку К. Маркс описував крізь категорію товарного фетишизму, а Г. Дебор через «суспільство спектаклю», невіддільно пов'язана з перетворенням ідентичності на споживчий продукт.

Ж. Бодріяр у «Суспільстві споживання» (1970) показав, що в умовах пізнього капіталізму споживання перестає бути задоволенням реальних потреб і перетворюється на знакову практику. Люди споживають не речі, а їхні образи, що циркулюють у системі симулякрів. Ця логіка безпосередньо живить нарцисизм. Якщо ідентичність конструюється через споживання знаків, то тіло, зовнішність, спосіб відпочинку та культурні вподобання стають ресурсами самопрезентації, які необхідно безперервно оновлювати та демонструвати. Як зазначають дослідники, «суспільство споживання сучасного стану — це суспільство самообману, де неможливі ні справжні почуття, ні справжня ідентичність» [13].

У вітчизняному науковому дискурсі феномен суспільства споживання та його вплив на особистість досліджує низка українських науковців. Зокрема, у контексті масової культури та девальвації індивідуального потенціалу особистості варто зазначити, що «масова культура сучасної епохи іде по суті

всупереч її основним настановам відносно пріоритетності індивідуальної самореалізації кожної людини, вона замінює сприйняття людини як індивідуальності» [12]. Це протиріччя між ілюзією індивідуальності, яку пропонує масова культура, та реальною уніфікацією є плідним ґрунтом для відтворення нарцисичних стратегій.

Ще в середині ХХ століття К. Хорні обґрунтувала тезу про те, що «сучасна культура невротизує особистість», формуючи хронічний дефіцит самоствердження, який індивід намагається компенсувати через зовнішній успіх та соціальне визнання [4]. У сучасних умовах ці механізми посилюються завдяки медіатизації та алгоритмізації соціального простору. Вимір особистості через зовнішні матеріальні досягнення та визнання у цифровому просторі закономірно посилює нарцисичні тенденції: «культура та середовище, в яких існує сучасна людина, все більше впливає на розвиток та посилення нарцисичних тенденцій, коли особистість оцінюється зовнішніми матеріальними досягненнями» [10].

Брендизм і комодифікація ідентичності є іншим виміром цього процесу. Людина постмодерної доби не просто споживає бренди, вона сама стає брендом, конструюючи та просуваючи власний образ за тими самими маркетинговими законами, що й комерційні продукти. Соціальні мережі в цьому контексті є не просто комунікаційними платформами, а майданчиками самобрендингу, де лайки, підписники та репости виконують функцію ринкової капіталізації. Цей процес закономірно підживлює нарцисичну структуру особистості, для якої зовнішнє підтвердження стає психологічною необхідністю. Поява та повсюдне поширення смартфонів зі фронтальною камерою, а також алгоритмічна логіка соціальних мереж породили принципово нові форми нарцисичної практики. Феномен selfie є не просто технічним засобом фіксації власного образу, а складним культурним явищем,

у якому перетинаються психологія нарцисизму, соціологія ідентичності та естетика перформансу.

Дослідники звертають увагу на те, що «стрімкі соціальні зміни останніх років, розвиток комунікаційних технологій, соціальних мереж, транслювання культу успіху та споживання провокує людей на постійне прагнення до успіху та перфекціонізм» [10]. У цьому контексті selfie виконує кілька взаємопов'язаних функцій: по-перше, це акт самовизначення та конструювання ідентичності через образ; по-друге, це запит на соціальне підтвердження; по-третє, це участь у колективному ритуалі споживання візуальних образів.

Алгоритми соціальних мереж побудовані таким чином, що максимально стимулюють нарцисичні практики. Система лайків, коментарів та поширень формує механізм змінного підкріплення (variable ratio reinforcement), що, за психологічними дослідженнями, є найбільш потужним механізмом формування залежності. Кожен лайк — це короткочасне задоволення нарцисичної потреби у визнанні, що вимагає постійного повторення. Наприклад «соціальні платформи стають простором, де можна отримати визнання, підтримку та відчуття значущості» [15], і водночас місцем, де ця значущість щомиті ставиться під загрозу.

Феномен цифрової ідентичності відкриває новий вимір нарцисичної проблематики. В умовах цифрової реальності суб'єкт отримує можливість конструювати та множити свої образи: «створення віртуальних аватарів, множинність цифрових «Я» та нові форми самовираження у мережевому просторі» [2] виводять нарцисизм за межі особистісної психології та перетворюють його на онтологічну проблему. Якщо ідентичність стає множинною та перформативною, то нарцисизм трансформується з любові до єдиного «Я» у безперервний процес продукування та споживання власних образів.

Дослідниця О. Беззубова фіксує, що медіатексти соціальних мереж «здійснюють відчутний вплив на користувача», що підтверджує тезу про системний характер цифрового нарцисизму [1]. Комунікативні культури соціальних мереж формують нові стандарти самопрезентації, де «певна єдина стилістика» стає обов'язковою нормою для ефективного позиціонування власного образу. Це призводить до парадоксу: інструменти, що мали б сприяти індивідуальному самовираженню, насправді уніфікують суб'єктів через стандартизовані форми нарцисичної демонстрації. Тілесність у цьому контексті набуває особливого значення. Зростаючий культ фізичного вдосконалення, селективна фіксація тіла у соціальних мережах та комерціалізація тілесних практик свідчать про те, що тіло стало головним об'єктом нарцисичної уваги та маніпуляцій. У рецензії на монографію Катерини Станіславської «Мистецькі форми сучасної видовищної культури» Р. Михайлова акцентує увагу на принципі «тілесності» як на визначальній zasadі сучасної естетики [18], що органічно пов'язано з нарцисичним культом тіла як інструменту ідентичності.

Постмодерна культурна ситуація характеризується фундаментальними зрушеннями у сфері ідентичності. Розпад «великих наративів» (Ж.-Ф. Ліотар), фрагментація суб'єктності, плинність ідентифікаційних меж та криза традиційних форм спільноти утворює специфічний культурний клімат, у якому нарцисизм виконує компенсаторну функцію.

Ідентичність у постмодерній парадигмі перестає бути сталою структурою і перетворюється на проект — незавершений, відкритий до перегляду та залежний від соціального підтвердження. Дослідники зазначають, що «питання ідентичності актуальні для усіх типів суспільств, оскільки вони є внутрішнім, підсвідомим джерелом і потужним двигуном існування соціальної групи, держави, нації» [6]. На рівні індивіда ця нестабільність ідентичності

провокує нарцисичну стратегію компенсації: якщо «справжнє Я» невловиме, то його образ цілком контрольований та демонстрований артефакт.

Науковці у концепції «плинної сучасності» показали, що постіндустріальна доба ліквідує стабільні соціальні структури, перетворюючи ідентичність на нескінченний проект самоконструювання. Нарцисизм у цьому контексті не патологія, а раціональна адаптаційна стратегія у світі, де відсутні стабільні зовнішні орієнтири. Залежність від соціального підтвердження через цифрові платформи стає структурним елементом суб'єктивності.

Овчарук О. В. у навчальному посібнику «Особистість у просторі культури» наголошує на тому, що «зміст кожного з концептів найповніше розкривається через значення інших» і пов'язує поняття ідентичності, самоідентифікації та суб'єктивації людини з фундаментальними проблемами сучасної культурологічної парадигми [11]. У цьому теоретичному горизонті нарцисизм постає як один із способів вирішення проблеми самоідентифікації в умовах атомізованого суспільства.

Особливу роль у трансформації ідентичності в нарцисичному ключі відіграє постгуманістична ситуація. Як зазначає дослідниця А.Семененко у контексті цифрової реальності, цифрові технології та «алгоритмічні структури» трансформують «антропологічні засади буття людини», змінюючи традиційні уявлення про тілесність і самосвідомість [2]. Якщо межі людського «Я» стають проникними для цифрових розширень, то нарцисизм еволюціонує від суто психологічного феномена до онтологічної проблеми постлюдини.

Кризю постмодерної ідентичності поглиблює явище «пострефлексивного індивідуалізму», описане Ліповецьким у «Ері порожнечі». Індивід усвідомлює відносність усіх цінностей і, замість пошуку нових колективних смислів, звертається до культу власного Я як до єдиного стабільного референта. Саме цей механізм пояснює парадоксальну єдність нарцисизму та нігілізму, яка є характерною ознакою постмодерної культури.

«Принцип індивідуальності» утверджує «розуміння особистості митця як епіцентру творчої активності й автентичності» [16], проте в умовах масової культури це утвердження набуває нарцисичного, а не творчого характеру.

Мистецтво є привілейованою зоною маніфестації нарцисичних тенденцій культури. Від романтичного культу генія-творця до постмодерністського принципу авторської деконструкції мистецтво виступало одночасно і простором подолання нарцисизму (через катарсис, відчуження, трансценденцію), і ареною його тріумфу (через культ авторської особистості, арт-ринок та медіатизацію художньої практики).

Постмодерністська культура принципово змінила статус автора та авторства. «Смерть автора» (Р. Барт), децентрація суб'єкта та плюралізм інтерпретацій мали б підривати нарцисичну логіку авторського самоствердження. Однак парадоксально, що саме в умовах постмодерну арт-ринок та медіаіндустрія максимально посилили культ «художника-бренду», перетвореного на нарцисичну зірку. Дамієн Хьорст, Джефф Кунс, а на вітчизняних теренах численні митці, що активно використовують соціальні мережі для самопросування, є симптоматичними прикладами.

Рецепція постмодернізму в українській культурі також не уникла нарцисичних колізій. Дослідники зафіксували, що перехід «від моностилістичної театральної культури радянського зразка до постмодерністської полістилістичної театральної культури відбувається в Україні як через копіювання західних постмодерністських зразків сценічної дії, так і через фундування національно-орієнтованих зразків» [17]. У цьому процесі нарцисичний вимір проявляється у подвійному русі: з одного боку, через некритичне засвоєння зовнішніх форм (культурний мімікрізм), з іншого — через компенсаторне самоствердження власної культурної ідентичності.

Кіно, телебачення, медіа-арт, перформанс особливо чутливо реагує на нарцисичні тенденції доби. Принципи «візуальності та тілесності», виділені у

дослідженнях сучасної видовищної культури [18], безпосередньо корелюють із нарцисичною логікою. Це бажання бачити та бути баченим, контроль над власним тілесним образом та перетворення тілесності на художній медіум є характерними ознаками нарцисичної культури.

Феномен «мистецтво як терапія» виник не випадково. Він органічно вписується у нарцисичний контекст постіндустріальної доби. З одного боку, це щира спроба подолати відчуження і знайти зв'язок із собою. З іншого — мистецтво тут нерідко перетворюється на інструмент самовираження і психологічної компенсації, втрачаючи при цьому свій трансцендентний вимір.

Саме у цій точці виразно проявляється ключова напруга між «здоровим» нарцисизмом, який живить самоповагу і творчість, та патологічним, що замикає людину у колі власного Я, не даючи вийти за його межі.

Одним із ключових методологічних питань у дослідженні культурного нарцисизму є проблема кордонів між нормою та патологією. Клінічна психологія оперує чіткими діагностичними критеріями нарцисичного розладу особистості (DSM-5), однак на рівні культурного аналізу ці межі розмиваються: те, що в одному контексті є патологічним симптомом, в іншому — соціально схваленою нормою поведінки.

Автори дослідження «Особливості нарцисичних проявів в умовах сучасності» констатують, що «сучасна культура та середовище все більше впливають на розвиток та посилення нарцисичних тенденцій» [10]. Вони фіксують, що нарцисичні прояви набувають соціальної нормативності, оскільки соціальне середовище не лише не пригнічує, а навпаки, заохочує демонстрацію успіху, зовнішніх атрибутів статусу та постійне прагнення до підвищення соціального рейтингу.

Дослідження особистісного нарцисизму молоді демонструють, що в межах вибірки молодих людей переважають середні показники нарцисизму, а

«сенситивна форма» є дещо більш вираженою [9]. Це свідчить про те, що культурний нарцисизм не обов'язково проявляється у грандіозних, «відкритих» формах, а нерідко виступає у вигляді прихованої вразливості та потреби у підтвердженні — що добре корелює з нарцисичними практиками соціальних мереж.

Особливої уваги заслуговує зв'язок нарцисизму з психологічним благополуччям. Дослідники фіксують, що «нарцисизм у молодіжному середовищі має не лише особистісні, а й соціальні наслідки, впливаючи на самооцінку, систему цінностей, емоційну стабільність та якість міжособистісних стосунків» [15]. При цьому «соціальні мережі стають простором, де можна отримати визнання, підтримку та відчуття значущості», що частково пояснює функціональну роль цифрових нарцисичних практик у психологічному регулюванні.

Особливу тривогу викликає явище колективного нарцисизму — феномену, при якому нарцисична логіка переноситься з рівня індивіда на рівень групи, нації або спільноти. У контексті гібридних загроз та інформаційних війн колективний нарцисизм є живильним середовищем для маніпуляцій. Українська дослідниця Болтівець, характеризуючи нарцисизм в Енциклопедії Сучасної України, зазначає, що ця риса характеру полягає у «винятковій самозакоханості», яка може набувати як особистісного, так і колективного виміру [3].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє сформулювати низку ключових висновків щодо концепції нарцисизму в сучасній культурній парадигмі.

По-перше, нарцисизм у сучасній культурі вийшов за межі психіатричної категорії та перетворився на системний соціокультурний феномен, що визначає базові стратегії ідентифікації, самопрезентації та соціальної взаємодії. Еволюція концепту від фрейдівського психоаналітичного поняття до культурологічної метафори К. Лаша та Ж. Ліповецького відображає

глибинні трансформації у розумінні суб'єктності та ідентичності в постіндустріальну добу.

По-друге, культура споживання є матричною структурою, що відтворює нарцисичні практики. Комодифікація ідентичності, логіка брендизму та «суспільство спектаклю» перетворюють власний образ на найважливіший споживчий товар, а соціальне визнання — на символічний капітал, що підлягає безперервному накопиченню та демонстрації.

По-третє, цифрові технології та соціальні мережі є потужними підсилювачами та водночас структуральними чинниками нарцисизму. Алгоритмічна логіка платформ, що максимально стимулює змінне підкріплення через систему соціального схвалення, феномен selfie як культурна практика і «цифрова ідентичність» як новий онтологічний вимір суб'єктності — все це утворює специфічно сучасну форму нарцисизму, яку можна визначити як «цифровий нарцисизм».

По-четверте, криза ідентичності в постмодерній культурі є одночасно і причиною, і наслідком нарцисичних стратегій. Відсутність стабільних зовнішніх орієнтирів змушує суб'єкта звертатися до конструювання власного образу як до єдиного доступного способу самовизначення. Нарцисизм у цьому контексті виконує компенсаторну функцію, замінюючи втрачені колективні ідентичності культом власного «Я».

По-п'яте, культурний нарцисизм є амбівалентним феноменом: він водночас є симптомом кризи та адаптаційним механізмом, патологічним відхиленням та нормативною стратегією виживання в умовах атомізованого суспільства. Це обумовлює необхідність подолання однозначно негативних оцінок нарцисизму та розгляду його в повноті культурних, психологічних та соціальних контекстів.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з вивченням специфіки нарцисичних практик в українському культурному контексті,

зокрема в умовах трансформації національної ідентичності та пошуку колективних смислів в умовах суспільних змін; а також із дослідженням потенціалу мистецтва як простору подолання нарцисичної логіки через досвід трансценденції та співпереживання.

Список використаних джерел

1. Беззубова О. Комунікативні культури соціальних мереж. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 87–93. URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/download/277641/272394> (дата звернення: 16.10.2025).
2. Семененко А. Феномен цифрової реальності: гуманістичний вимір трансформації людської ідентичності в умовах постгуманізму. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1276> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Болтівець С. І. Нарцисизм. *Енциклопедія Сучасної України* / НАН України, НТШ. Київ, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71142> (дата звернення: 16.10.2025).
4. Бойко М. А. Феномен масовості в соціокультурному вимірі : дис. ... д-ра філос. наук. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 415 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Boyko_29.06.2016_disertaz.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
5. Буковська О. О. Вплив соціальних інтернет-мереж на соціалізацію молоді. *Габітус*. 2021. Вип. 29. DOI: 10.32843/2663-5208.2021.29.7. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2021/29-2021/9.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).
6. Бицик Д. Л. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Серія: Історія. Політологія*. 2023. № 35–36. С. 78–89. DOI: 10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-78-89.
7. Гоцалюк А. А. Неотрадиціоналізм в контексті сучасних соціокультурних трансформацій : дис. ... д-ра філос. наук. Київ : МАУП, 2016.

URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Gocaluk_28.04.2016_disertac.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

8. Денисюк Ж. З. Масова культура та візуальна комунікація в контексті цифрового середовища. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. С. 12–18. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/Akademiia/Vydannia/Visnyk_2_2022_DOI.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

9. Кривенко І., Сенік О., Пілат Н. Особистісний нарцисизм молоді: статево-гендерний аспект. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/342952558_Osobistisnij_narcisizm_molodi_statevo-gendernij_aspekt (дата звернення: 16.10.2025).

10. Мелюченко О. В., Шудра Т. В. Особливості нарцисичних проявів в умовах сучасності. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2021. Вип. 16(45). С. 41–57. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/16_45_2021/social/Bulletin_16_45_Social_and_behavioral_sciences_Melenchuk_Shudra.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

11. Овчарук О. В. Особистість у просторі культури : навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2019. 136 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2502/> (дата звернення: 16.10.2025).

12. Поліщук О. П. Сучасний інформаційний простір як простір соціалізації людини. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1007> (дата звернення: 16.10.2025).

13. Кісель О. Феномен суспільства споживання: ціннісно-культурні виміри. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. 2022. № 1(2). URL:

<https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pp/article/download/46/54/> (дата звернення: 16.10.2025).

14. Ванг Д., Дольська О. О. Цифрова культура: особливості та її основні характеристики. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 15–22. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/41_2023/3.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

15. Яресько М. О. Нарцисизм та його вплив на психологічне благополуччя, стосунки та соціальну адаптацію молоді. *Psychological Journal*. 2025. Вип. 11(9). DOI: 10.31108/1.2025.11.9.2. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/download/1665/977/2235> (дата звернення: 16.10.2025).

16. Печарський А. Нарцисизм і трансформація особистості в житті і творчості В. Винниченка. *Слово і Час*. 2019. № 7. С. 3–14. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/886> (дата звернення: 16.10.2025).

17. Лачко О. Ю. Рецепція постмодернізму в сучасній театральній культурі України : дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків : ХДАК, 2019. 192 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2343> (дата звернення: 16.10.2025).

18. Михайлова Р. Рецензія на монографію Катерини Станіславської «Мистецькі форми сучасної видовищної культури». *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 3. DOI: 10.32461/2226-3209.3.2020.220152. URL: <https://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/view/220152> (дата звернення: 16.10.2025).

19. Lasch C. *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York : W. W. Norton & Company, 1979. 268 p.

20. Lipovetsky G. *L'ère du vide: Essais sur l'individualisme contemporain*. Paris : Gallimard, 1983. 328 p.